

**ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**  
**FOREIGN ECONOMIC FACTORS OF SECURE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S AGRO-INDUSTRIAL SECTOR IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION**

УДК 338.432(477):339.922

**Мокій А.І.**

д.е.н., професор, проректор  
 Запорізький інститут економіки  
 та інформаційних технологій

**Полякова Ю.В.**

к.е.н., доцент кафедри міжнародних  
 економічних відносин  
 Львівський торговельно-економічний  
 університет

**Кучер Р.-Д.А.**

аспірант відділу безпеки  
 реального сектору економіки  
 Національний інститут  
 стратегічних досліджень

*У статті розглянуто роль зовнішньоекономічного складника у розвитку агропромислового комплексу України. Проведено порівняння основних показників розвитку агропромислової галузі в Україні та країнах – членах ЄС. Здійснено дослідження взаємозв'язку експорту та імпорту галузі і ВВП України. Виявлено зовнішньоекономічні загрози безпеці розвитку агропромислового комплексу України.*

**Ключові слова:** агропромисловий комплекс, агропромислове виробництво, урожайність, європейська інтеграція.

*В статье рассмотрена роль внешнеэкономической составляющей в развитии агропромышленного комплекса Украины. Проведено сравнение основных показателей развития агропромышленной отрасли в Украине и странах – членах ЕС. Осуществ-*

*лено исследование взаимосвязи экспорта и импорта отрасли и ВВП Украины. Выявлены внешнеэкономические угрозы безопасности развития агропромышленного комплекса Украины.*

**Ключевые слова:** агропромышленный комплекс, агропромышленное производство, урожайность, европейская интеграция.

*The article examines the role of the foreign economic component in the development of agro-industrial sector of Ukraine. A comparison of main indicators of agro-industry development in Ukraine and in EU member states is made. The interrelationship between export and import in the sector and the GDP of Ukraine is investigated. External economic threats to secure development of agro-industrial sector of Ukraine are revealed.*

**Key words:** agro-industrial sector, agro-industrial production, crop capacity, European integration.

**Постановка проблеми.** Агропромисловий комплекс відіграє провідну роль у розвитку економіки України, оскільки володіє чітко вираженими конкурентними перевагами, демонструє зростаючі тенденції діяльності та займає істотну частку в експорті країни. Подальший розвиток галузі пов'язаний із процесом євроінтеграції України. Одним із пріоритетів Єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 рр. визначено формування цивілізованого ділового клімату та протидію корупції, створення стабільного інституційного базису, що відповідає стандартам Спільних політик ЄС (acquis communautaire), зокрема аграрної, торговельної, в умовах дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Перспективи і проблеми розвитку агропромислового комплексу на сучасному етапі євроінтеграції висвітлюють у своїх працях М. Вакулич, В. Краснова, О. Проценко, Н. Резнік, Ю. Ставська та ін.

**Постановка завдання.** Значення агропромислового комплексу набуває особливої актуальності у зв'язку з реалізацією Угоди про асоціацію України з ЄС, оскільки європейські компанії виступають головним джерелом прямих іноземних інвестицій в агропромисловий сектор України, обсяг експорту сільськогосподарської продукції до ЄС становить третину всього обсягу експорту, протягом 2014–2016 рр. спостерігається зростання зазначених тенденцій. Майбутні перспективи безпеки розвитку галузі пов'язані із використанням додаткових можливостей, особливо доступу до зовнішніх, у тому числі європейського, ринків, мотивації досягнення конкурентоспроможності і безпеки агропромислового виробництва.

**Виклад основного матеріалу дослідження.**

У стратегічних програмних документах соціально-економічного розвитку України зазначається, що найвищий рівень розвитку агропромислового комплексу в Україні спостерігався наприкінці 80-х років минулого століття, коли сільське господарство характеризувалося як багатогалузеве, комплексне та крупнотоварне. Цьому сприяли такі чинники, як середня величина сільськогосподарських підприємств (біля 5–6 тис. га загальних угідь), спеціалізація і концентрація сільськогосподарського виробництва; постійний дефіцит трудових ресурсів під час сезонних робіт.

У 1990 р. було вироблено 51 млн. т зернових та зернобобових культур, 44,3 млн. т цукрових буряків, 2,6 млн. т насіння соняшнику, 16,7 млн. т картоплі, 6,6 млн. т овочів, 2,9 млн. т плодів та ягід [4]. У 2015 р. зросло виробництво зернових та зернобобових, соняшнику, картоплі та овочів, проте знизилася обсяги продукування цукрових буряків, плодів та ягід. Однією з причин таких тенденцій є зміни в обсязі посівних площ. Так, у 2015 р. порівняно з 1990 р. зросли обсяги посівних площ зернових, соняшника та знизилася обсяги площ для посіву цукрових буряків і кормових культур.

Водночас спостерігається процес структурної перебудови сільського господарства країн ЄС-15 із традиційно дотаційної галузі на високоіндустріалізовану високодохідну з використанням новітніх наукових досягнень і технологій (табл. 1).

У 1990 р. нараховувалося 24,6 млн. голів великої рогатої худоби, у тому числі 8,4 млн. голів корів; 19,4 млн. голів свиней, 8,4 млн. голів овець та кіз; понад 246 млн. голів птиці. У 2015 р. харак-

Таблиця 1

**Динаміка базисних кількісних характеристик розвитку сільськогосподарського виробництва, 1990–2015 рр.**

Показники / Роки	1990	2015	2015/1990, %
Виробництво зернових та зернобобових культур, млн. т	51,0	60,1	+17,8
Виробництво цукрових буряків, млн. т	44,3	10,3	-76,8
Виробництво соняшнику, млн. т	2,6	11,2	+330,0
Виробництво картоплі, млн. т	16,7	20,8	+24,5
Виробництво овочів, млн. т	6,6	9,2	+39,3
Виробництво плодів та ягід, млн. т	2,9	2,1	-27,6
Поголів'я великої рогатої худоби, млн. голів	24,6	3,7	-85,0
Поголів'я корів, млн. голів	8,4	2,1	-75%
Поголів'я свиней, млн. голів	19,4	7,1	-63,4
Поголів'я овець та кіз, млн. голів	8,4	1,3	-84,5
Птиця, млн. голів	246	209,9	-14,7

Джерело: розраховано на основі [4]

Таблиця 2

**Динаміка виробництва основних продуктів тваринництва в Україні, 1990–2015 рр.**

Показники / Роки	1990	2015	2015/1990, %
Обсяги виробництва м'яса, млн. т	4,4	3,3	-25
Обсяги виробництва молока, млн. т	24,5	10,7	-56,3
Обсяги виробництва яєць, млрд. шт.	16,3	16,7	+2,4
Обсяги виробництва вовни, тис. т	29,8	2,6	-91,3

Джерело: розраховано на основі [4; 8]

Таблиця 3

**Урожайність основних сільськогосподарських культур, ц з 1 га площі збирання, 1990–2015 рр.**

Показники / Роки	1990	2015	2015/1990, %
Зернові та зернобобові культури	35,1	41,1	+17
Цукрові буряки (фабричні)	276	436	+57,9
Насіння соняшнику	15,8	21,6	+36,7
Картопля	117	161	+37,6
Овочі	149	206	+38,2
Плоди та ягоди	42,7	104,5	+144,7

Джерело: розраховано на основі [4; 7]

теристики сільськогосподарського господарства істотно зменшилися. Беззаперечно, наявна кількість поголів'я худоби забезпечує результативність тваринницької галузі у виробництві м'яса, молока, яєць та вовни (табл. 2).

У 1990 р. обсяги виробництва м'яса досягли 4,4 млн. т (у 2015 р. – 3,4 млн. т); молока – 24,5 млн. т (2015 р. – 10,7 млн. т), яєць – 16,3 млрд. шт (2015 р. – 16,7 млрд. шт), 29,8 тис. т вовни (2015 р. – 2,6 тис. т).

Як показано О. Ярославським, порівняння України з аграрним сектором країн ЄС-15 демонструє, що врожайність зернових культур у країнах ЄС-15 перевищує вітчизняні показники: у ФРН врожайність становить 7,3 т з 1 га, у Франції – 7,1. За період 2010–2015 рр. у нашій країні врожайність збільшилася в 1,5 рази, в європейських країнах – лише на 5% [7]. Це свідчить про наявність нереалізованого потенціалу у розвитку вітчизняного аграрного сектору (табл. 3).

Подібна тенденція до зростання темпів урожайності в рослинництві, продуктивності тваринництва як інтегральних показників розвитку аграрного сектору. Підтверджено, що потенціал агропромислового виробництва в Україні невичерпаний, причому не лише рослинництва, але й тваринницького виробництва. Якщо в країнах ЄС на 100 га сільськогосподарських угідь припадає 47 голів великої рогатої худоби (ВРХ), то в Україні – лише 11, на 100 га посівів зернових

у країнах ЄС налічується 253 голів свиней, то в Україні – 49 [7].

За часи реформування агропромислового комплексу відбулися як позитивні, так і негативні зміни. До перших відноситься розширення асортименту, підвищення якості продовольчих товарів, зменшення дефіциту продовольства, до негативних – насичення споживчого ринку продуктами харчування для окремих груп товарів та регіонів переважно за рахунок імпорту або переробки імпортованої сільськогосподарської сировини.

Протягом 2008–2015 рр. спостерігається зростання частки обсягів виробництва продукції сільськогосподарства (включаючи мисливство та

лісове господарство) у загальному обсязі ВВП України (з 6,8% у 2008 р. до 11,9% у 2015 р.).

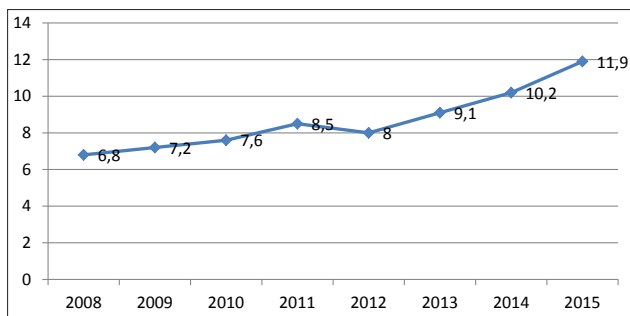


Рис. 1. Частка обсягів виробництва продукції сільськогосподарства у ВВП України, 2008–2015 рр.

В умовах глобальної конкуренції господарювання для підприємств аграрного сектору головною проблемою є залучення та ефективне використання інвестиційних ресурсів. Нестача фінансових ресурсів негативно впливає на стабільність агропромислового виробництва. Нині обсяг капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство становить 27,9 млрд. грн., або 11,1% від загального обсягу (у 2010 р. – 9,2 млрд. грн., або 5,6%).

На 1 січня 2016 р. обсяги іноземних інвестицій у сільське господарство досягли 500,6 млн. дол. США (1,2% загального обсягу). Причому, за оцінками Д. Александрова, відтік іноземних інвестицій у 2014–2015 рр. з аграрного сектору України становив до 500 млн. дол., і тенденція щодо їх повернення не простежується [1].

За даними фахівців Світового банку, дохідність капіталу в сільському господарстві перевищує

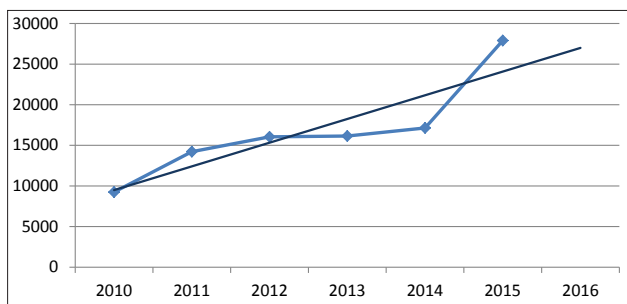


Рис. 2. Динаміка зростання обсягів капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство, млн. грн., 2010–2015 рр.

\*2016 р. – прогноз

дохідність в інших галузях: у 2013 р. продуктивність капіталу була в 4,5 рази більшою, ніж у промисловості, і в 9 разів більше, ніж у сфері послуг [3].

Зважаючи на те, що агропромисловий сектор в Україні формувався і за участю іноземного капіталу, із використанням іноземної техніки і технологій, за міжнародним поділом праці АПК Україна набуває характеристик постачальника сільськогосподарської сировини низького ступеня переробки – насіння соняшникового, зерна або борошна та насіння ріпаку. Нині, як зазначається у стратегічних програмних документах, збільшується розрив між ефективністю сільського господарства України і розвинених країн [4].

При цьому агропромисловий комплекс залишається інтегрованим у світовий ринок. Такі товарні групи продукції сільського господарства, як живі тварини та продукти тваринного походження, в експорті займають 2,2% загального обсягу експорту України, продукти рослинного походження – 20,9%, жири та олії – 8,7%, готові харчові продукти – 6,5%, шкіри необроблені – 0,3%. В обсягах імпорту ці товарні групи займають 1,5%, 3,1%, 0,5%, 4,3% та 0,4% відповідно. Хоча обсяг експорту продукції агропромислового комплексу більший, ніж обсяг імпорту, не можна вважати раціонально доцільним перевищення імпорту над експортом в групі «Живі тварини та продукти тваринного походження» у 2014 р. та негативне сальдо у групі «Шкіри необроблені».

Оцінка впливу на економіку зовнішньої торгівлі продукції агропромислового виробництва здійснена з вибором залежної змінної обсягу ВВП України, незалежних – обсягів експорту агропромислового виробництва продукції (товарні групи: живі тварини; продукти тваринного походження, продукти рослинного походження, жири та олії тваринного або рослинного походження, готові харчові продукти та шкіри необроблені, шкіра вичищена) та імпорт цих товарів (табл. 4).

Для інформаційної бази дослідження використано статистичні дані за 2004–2015 рр. Отримане регресійне рівняння має такий вигляд:

$$ВВП = -0,507436 + 1,196467x_1 - 0,322469x_2, \quad (1)$$

де  $x_1$  – експорт товарних груп агропромислового сектору;

$x_2$  – імпорт товарних груп агропромислового сектору.

Таблиця 4

**Взаємозв'язок між обсягами ВВП та експортом (імпортом) агропромислового виробництва, 2004–2015 рр.**

Intercept	Beta	Std.Err	B	Std.Err	t(40)	p-level
			-0,507436	1,169552	-0,43387	0,674596
Експорт агропромислової продукції	1,213024	0,128865	1,196467	0,127106	9,41315	0,000006
Імпорт агропромислової продукції	-0,286449	0,128865	-0,322469	0,145069	-2,22286	0,053314

R= 0,9796 2633 R2= 0,9596 6774 Adjusted R2= ,95070502

F(2,9)=107,07 p<0,00000 Std.Error of estimate: ,12157

**Товарна структура обсягів виробництва, експорту та валютних надходжень для основних груп продукції рослинництва**

Товарна група	Виробництво, млн. т	Експорт, млн. т	Валютні надходження, млрд. дол.
Кукурудза	30,9	16,7	3,8
Пшениця	22,3	7,8	1,9
Ячмінь	7,6	2,3	0,6
Соняшникова олія	3,8	3,2	3,3

Джерело: розраховано на основі [2]

Значення множинного коефіцієнта кореляції 0,97 підтверджує наявність тісного прямого зв'язку між залежними і незалежними змінними. Коефіцієнт детермінації становить 0,95, тобто 95% варіації досліджуваних показників пояснюється рівнянням регресії. Спостережуване значення критерію Фішера дорівнює 107,07, тобто можна стверджувати (з похибкою 0,000001 щодо вірності гіпотези) про істотну кількісну оцінку зв'язку між змінними. Спостережуване значення критерію Стьюдента -0,4 (похибка 0,6746) дає підстави для висновку, що множинний коефіцієнт кореляції між досліджуваними показниками достовірний. Значення критерію Дарбіна-Уотсона 1,88 показує відсутність автокореляції.

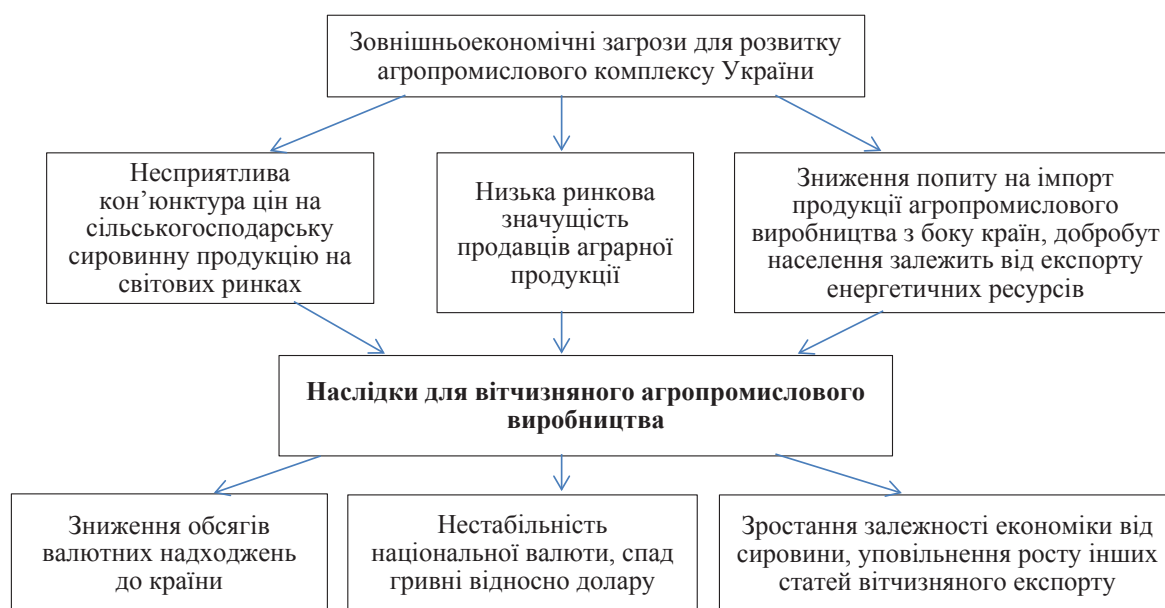
З отриманих результатів зробимо висновок, що зростаюча динаміка експорту продукції агропромислового сектору позитивно впливає на динаміку ВВП. Навпаки, зростаюча динаміка імпорту продукції агропромислового сектору негативно впливає на динаміку ВВП України.

Звідси, необхідний щорічний перегляд результатів зовнішньоекономічної діяльності АПК та реалізація програми захисту внутрішнього ринку, збільшення обсягів виробництва вітчизняної про-

дукції, створення сучасної транспортно-логістичної інфраструктури. Звернемо увагу, що проблеми у сільському господарстві у стратегічній перспективі дестимулюють розвиток вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та негативно впливатимуть на конкурентоспроможності продукції галузі як на внутрішньому, так і на європейському ринку.

Як показує О. Проценко, із 37 тарифних квот до країн ЄС вітчизняні експортери заповнюють лише сім, переважно сировинні. Для решти товарів переробної галузі квоти не заповнені [5]. З огляду на це, вважаємо, що саме переробні підгалузі агропромислового виробництва повинні стати пріоритетним об'єктом стимулювання інвестиційної активності.

Частка експорту сільськогосподарських товарів у загальному обсязі експорту України досягла рекордного значення в 2015 р. – 38,2%. Проте у зв'язку з тенденцією зниження світових цін на зернові та олійні культури валютні надходження від експорту зменшилися на 12,6% – до рівня 2014 р. за зростання обсягу експорту товарів агропромислового виробництва – на 8,5%, найбільший приріст спостерігався в експорті зернових культур –



**Рис. 3. Зовнішньоекономічні загрози для агропромислового виробництва**



14,8% [2]. У географічній структурі основними імпортерами залишаються країни – члени ЄС, Південно-Східної Азії, Близького Сходу за зменшення обсягів експорту в Російську Федерацію.

Експорт соняшникової олії на рівні 3,2 млн. т забезпечує надходження в обсязі 3,3 млрд. дол. США. Натомість продаж кукурудзи в обсязі 16,7 млн. т (3,8 млрд. дол. США) підтверджує пріоритетність розвитку для України переробної галузі за умови активізації внутрішнього та іноземного інвестування (табл. 5).

Виявлені тенденції активної інтеграції агропромислового сектора України до міжнародного ринку поряд із позитивними для розвитку обумовлені такими чинниками зовнішніх загроз (рис. 3).

Усунення або врахування загроз подальшому розвитку агропромислового виробництва набуває важливості, враховуючи, що аграрний комплекс є чутливим до зовнішніх впливів та цінової кон'юнктури на світових ринках сільськогосподарської сировини та продовольства. Найбільші світові імпортери продовольчих культур – це країни, добробут населення яких залежить від світових цін на енергетичні ресурси. Імпортний попит із боку цих держав стимулює зростання світових цін, і падіння добробуту населення може призвести до зменшення обсягів світового імпорту продовольчих культур [6].

У перспективі подібні цінові коливання можуть змінити ситуацію на світовому ринку аграрної продукції, що має слугувати стимулом для України у підвищенні конкурентоспроможності галузі на світовому ринку агропромислової продукції.

**Висновки з проведеного дослідження.** Агропромисловий сектор є важливою складовою частиною економіки України, особливо в період фінансово-економічних коливань. У силу економічних передумов він є досить чутливим до світової кон'юнктури, передусім через низьку ринкову значущість продавця, зниження цін на сировинну продукцію, тісну прив'язку до росту промисловості в іноземних країнах тощо. Відбулася експортна переорієнтація галузі з ринку РФ на ринки азійських країн та країн Близького Сходу. У структурі експорту вітчизняного агропромислового сектору

на 90% переважає продукція рослинництва, низькою залишається частка тваринництва. Перспективи безпеки розвитку галузі пов'язані з використанням нових можливостей у контексті реалізації Угоди про асоціацію України з ЄС, що передбачає врахування зовнішньоекономічних загроз, які виникатимуть.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александров Д. Щоб зацікавити інвестора, важливий не механізм залучення коштів, а механізм захисту інвестицій / Д. Александров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/interview/shchob-zacikaviti-investora-vazhliivy-nemehanizm-zaluchennya-koshtiv-a-mehanizm-zahistu-investiciy-.html>.
2. Гардус М. Экспорт продукции АПК: итоги 2015 и перспективы 2016 / М. Гардус [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economy.apostrophe.com.ua/article/promyshlennost/2016-04-04/eksport-produktsii-apk-itogi-2015-i-perspektivy>.
3. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/system>.
4. Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.09.2011 № 1130 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [zakon.rada.gov.ua/go/1130-2011-p](http://zakon.rada.gov.ua/go/1130-2011-p).
5. Проценко О. Про міфи щодо ЗВТ з ЄС, квоти на експорт та інтереси агрохолдингів / О. Проценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://newsradio.com.ua/2016\\_02\\_11/Procenko-pro-m-fi-shhodo-ZVT-z-S-kvoti-na-eksport-ta-nteresi-agroholding-v-4077](http://newsradio.com.ua/2016_02_11/Procenko-pro-m-fi-shhodo-ZVT-z-S-kvoti-na-eksport-ta-nteresi-agroholding-v-4077).
6. Яренко А. Як падіння цін на нафту позначиться на вартості продукції АПК / А. Яренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1382298-yak-padinnya-cin-na-naftu-roznachitsya-na-varnosti-produktsiyi-apk>.
7. Ярославський О. Україна здатна подвоїти обсяги агропромисловості за п'ять років / О. Ярославський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://newsradio.com.ua/2016\\_02\\_25/Ukra-na-zdatna-podvoti-obsjagi-agrovirobnictva-za-5-rok-v-JAroslavskij-5268](http://newsradio.com.ua/2016_02_25/Ukra-na-zdatna-podvoti-obsjagi-agrovirobnictva-za-5-rok-v-JAroslavskij-5268).
8. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).